

Koncepcija logike v Brentanovi šoli

FRANE JERMAN

POVZETEK

Razprava govori o spremembah formalne, silogistične logike, ki jih je pripravil Brentanov učenec Hillebrand. Sodbe je jemal kot psihične tvorbe in iz tega izpeljal tudi posebne posledice. Sodba je poslednji rezultat analize psihičnih fenomenov - v tem je največji pomen Brentanove teorije psihičnih fenomenov sploh - in je torej ni mogoče naprej analizirati v posamezne prvine. Iz tega sledi tudi posebna razdelitev različnih teorij sodb in sicer na ideogenske teorije, po kateri gre za sodbe pojav sui generis, vse druge teorije pa so allogenetske, tj. teorije, ki vidijo v sodbi združitve različnih zvrsti psihičnih fenomenov. Temeljni pojem tako pojmovane sodbe pa je pojem eksistence, s katero je mogoče sodbe iz logičnega kvadrata predstaviti drugače kot doslej. Gre torej za drugačnost in ne za logiško novost.

Razprava ugotovi, da logika pri Brentanu in njegovi šoli sicer ni prenovitev Aristotelove in sholastične silogistike, kot so avtorji mislili, ampak je uvod v fenomenološko logiko, ki je izhajala iz psihološko pojmovane sodbe.

ABSTRACT

THE CONCEPT OF LOGIC IN BRENTANO'S SCHOOL

The paper deals with changes in the formal, syllogistic logic which were formulated by Brentano's disciple, Hillebrand. Hillebrand regarded judgements as psychic constructs and from this derived specific consequences. Judgement, being the final result of the analysis of psychic phenomena - and in this lies the greatest significance of Brentano's theory on psychic phenomena - can be no further analysed into individual elements. From this derive different judgement theories which are divided into two main types. The first are ideogenetic theories. They consider judgements as sui generis phenomena. All other theories are allogenetic and they see judgement as a unification of different kinds of psychic phenomena. The fundamental concept of judgement thus conceived is existence by means of which the judgements of the logical square can be presented differently than hitherto. This is, therefore, a different interpretation rather than a novelty in logic.

The paper arrives at the conclusion that the logic of Brentano and his school is not a restoration of Aristotle's and scholastic syllogism, as authors believed, but an introduction to phenomenological logic which derived from a judgement conceived psychologically.

Preden bomo pregledali Brentanova predavanja o logiki, kot jih je izdala Franciska Hillebrand, si je vredno ogledati, do kakšnih konsekvenc je prišel v svojem razvijanju nauka o sodbi Brentanov učenec F. Hillebrand, ki je v razpravi **Nove teorije kategoričnega sklepanja**¹ poskusil do kraja izvesti Brentanove logiške zamisli v zvezi s sodbami kot psihičnimi fenomeni, ki so popolnoma *sui generis*, ločeni od drugih psihičnih fenomenov (od predstav in čustvovanj).

V uvodu v svojo razpravo najprej omenja Kantovo znano izjavo, češ da od Aristotela sem logika ni napravila niti koraka naprej pa tudi nazaj ne, s čimer se sam strinja, vsaj kar zadeva nauk o sklepanju (gre seveda za nauk o kategoričnem silogizmu). Omenja njemu sodobna prizadevanja na logičkem področju. Med številnimi navedenimi imeni srečamo tudi G. Boola, St. Jevonsa in De Morgana. Posebej pa poudarja Brentanove reformistične poskuse, ki izhajajo iz drugače utemeljitve sodbe, kot je bila v navadi doslej. Gre seveda za *psihološko teorijo sodbe*, ki temelji na sodbi kot *posebnem psihičnem fenomenu* v smislu Brentanove teorije.

Za samo analizo sodbe sta najpomembnejša pojma *evidence* in *apodiktičnosti*. Evidentna (razvidna) mu je sodba takrat, "... kadar je pravilna in kot pravilna priznana, tako da dokaz ni niti možen niti potreben. Taki so aksiomi pa tudi sodbe notranjega zaznavanja."² Ni namreč evidentna samo trditev, da je npr. del manjši od celote, ampak tudi to, da si zdaj nekaj predstavljam, čutim, zaznavam itd. To tudi po njem upravičuje Descartes pri njegovem *cogitu*. Seveda pa je med obema fenomenoma temeljna razlika v tem, da sodbe notranjega zaznavanja niso *nujne*, logične (aksiomi) pa so. Pomembna je tudi *apodiktičnost*, ker pomeni za neko sodbo, ne samo da je, ampak da tudi *mora biti*, ker bi njej nasprotna sodba povzročila *protislovnost*. Apodiktičnost za Hillebranda vsebuje torej *nujnost*, ki pa ni nujno evidentna. Sklep v silogizmu je sicer evidenten, ni pa apodiktičen, saj lahko vedno najdemo konkretnemu sklepu nasprotujoči sklep. "Caius je umrljiv" kot sklep na podlagi premis "Vsi ljudje so umrljivi" in "Caius je človek" je po Hillebrandu sicer evidenten, ni pa apodiktičen, ker premisa "Caius ni umrljiv" ne vsebuje protislovja. Hillebrand je tu verjetno mislil, da si lahko zamislimo neumrljivega človeka. Vendar med stavkoma $f(a)$ in $f(-a)$ je protislovje, in sicer z logičnega vidika. Evidentnost in apodiktičnost pa priznava Hillebrand *zvezi* med sklepom in obema premisama.

Prava teorija silogizmov mora torej izhajati iz Brentanove razdelitve psihičnih fenomenov, tj., iz pravega značaja sodb kot takih, (psihični fenomen priznavanja in zavračanja predstavljaja). Pravi silogizem je po Hillebrandovem mnenju tisti, katerega sklep je spoznanju evidenten. Od tega je tudi odvisen odgovor na vprašanje, kako in kakšne sodbe izhajajo iz drugih in to za vse primere. Hillebrand daje primer sklepanja *ad subalternatum*, se pravi sklepanja iz a na i sodbe in iz e na o sodbe ali drugače: "Kar velja za vse, velja tudi za posamezno". Po Brentanu to sklepanje namreč ni veljavno, se pravi da iz a ne moremo veljavno izpeljati i in iz sodbe e ne moremo izpeljati o . V univerzalno afirmativni sodbi je Brentano videl samo sodbo, ki zanika materijo (vsebino) "Ne-P bivajočega S" S tem v nasprotju so drugi logiki z Aristotelom na čelu zagovarjali eksistenco vsebine subjekta - samo v tem primeru je mogoče sklepati po subalternaciji.

Eno od začetnih poglavij je Hillebrand posvetil vprašanju narave sodbe, kjer je v bistvu ponovil ali s svojimi besedami obnovil Brentanovo teorijo ob polemiki z drugimi logiki (npr. s Sigwardom, Überwegom in drugimi). Začenja z ugotovitvijo, da je temeljna značilnost vsake sodbe njena *dvočlenskost*. Rezultate svoje analize predstavi

¹ Franz Hillebrand: Die neuen Theorien von kategorischen Schlüsse, Wien 1891.

² Prav tam, str. 6.

takole: "1. Sodba ni gola zveza predstavnih vsebin. 2. Razširitev ... po kateri zavest pomeni objektivno veljavnost, se izkaže v dvojnem odnosu kot nevzdržna. 3. Moment zveze predstav nikakor ni zadosten pa tudi ne nujni znak sodbe kot fenomena."³ Rezultat te analize klasične koncepcije sodbe je negativen. Za Hillebranda je prava definicija sodbe takale: "Bistvo sodbe je v posebnem, le prek napotila na notranjo izkušnjo razumljivem intencionalnem odnosu do imanentnega objekta."⁴ Sodba je torej poslednji rezultat analize psihičnih fenomenov - v tem je največji pomen Brentanove teorije psihičnih fenomenov sploh - in je torej ni mogoče naprej analizirati v posamezne prvine. Iz tega sledi tudi posebna razdelitev različnih teorij sodb in sicer na *idiogenetske* teorije, po kateri gre za sodbe kot pojav *sui generis*, vse druge teorija pa so *allogenetske*, tj. teorije, ki vidijo v sodbi združitev različnih zvrsti psihičnih fenomenov. Po teh teorijah je treba za konstrukcijo sodbe uporabiti pojem eksistence. Idiogenetske teorije tega ne potrebujejo. Po Brentanu in njegovem učencu Martyju pa dobimo pojem eksistence "... z refleksijo določenega razreda psihičnih fenomenov, namreč sodb intencionalni odnos do nekega predmeta, ki ga imenujemo sodba, je izvor pojma eksistence..."⁵ Očitno je za idiogenetsko teorijo najpomembnejša oblika sodbe *eksistencialna*. Tako kot je eksistencialni stavek "S je" po tej teoriji samo priznavanje eksistence S-a, izraža tudi kategorični stavek "S je P" priznavanje materije S P. Glede na to je po Hillebrandu "...eksistencialna sodba ... le določena forma *izjave*, tj. jezikovnega izraza, in to formo je mogoče dati vsaki resnično preprosti sodbi, ne glede na to ali je to po dosedanji jezikovni rabi kategorična ali eksistencialna (tetična) sodba."⁶ Te brentanovske formulacije kažejo seveda temeljno razliko od drugih tradicionalnih naukov o sodbah, prav pri pojmovanju pravega značaja sodb. Kljub vsemu tudi tu še ne prihaja do jasnega razločevanja med jezikovnim in notranje zaznanjsko ravnijo obravnavanja sodb kot posebnega, samostojnega psihičnega fenomena.

Naslednje za nas relevantno poglavje Hillebrandove razprave je posvečeno obravnavanju problema tako imenovane *kvantitete* sodb, kjer gre za analizo Aristotelove teorije kategoričnega silogizma v tradicionalni transformaciji. Glavno vprašanje za Hillebranda je, ali ima v Brentanovi koncepciji kvantiteta kategorične sodbe še kakšen pomen in če ga ima, kakšen je. Glede na to, da je po idiogenetski teoriji delitev sodb na kategorične in eksistencialne⁷ upravičena le kot jezikovni izraz, se te sodbe ločijo samo jezikovno, s psihološkega vidika pa so si enakšne. Vemo že od Brentana, da je mogoče vse sodbe prevesti na eksistencialno raven, kar je za to teorijo bistvenega pomena.

Hillebrandovo stališče v zvezi z razdelitvijo sodb na *a*, *e*, *i* in *o* sodbe je jasno: "... ko prevedemo štiri zvrsti sodb (*a*, *e*, *i*, *o*) v eksistencialno obliko, tako da ni subjektu S predikat P pripisan ali odrečen, ampak je sestavljeni predmet S P priznan ali zanikan, v sami strukturi *materije* SP ni nobenega namiga, da sta P in S povezana po svojem obsegu v celoti ali deloma."⁸ Prav tako moment univerzalnega in partikularnega ni v *funkciji* sodbe, saj sta v njej lahko priznana ali zanikana samo S P. Pri enaki materiji sta torej močni samo afirmativna in negativna sodba (S P je in S P ni).

³ F. Hillebrand: Nove teorije ..., cit. izd. str. 25-26.

⁴ Prav tam, str. 26.

⁵ Prav tam, str. 27.

⁶ Prav tam, str. 28.

⁷ Vsekakor je taka delitev malce čudna. Če po tradicionalni logiki dobimo kategorialne sodbe glede na pogojenost med S in P - ta odnos je v našem primeru brezpogojen. Pri eksistencialnih sodbah, ali boljše partitivnih (vsaj za to gre) pa gre za *obsegovni* odnos med S in P. Očitno pa niti Brentanu niti Hillebrandu taka razdelitev sodb ni ustrezala, čeprav sta prav dobro poznala "Schullogik", kot sta imenovala tradicionalno logiko.

⁸ F. Hillebrand, Nove teorije ..., cit. izd. str. 40-41.

Tako je razdelitev po kvantiteti odpravljena kot nepotrebna. Seveda poznamo tudi v sodobni logiki enakovrednost med univerzalnim in eksistencialnim kvantifikatorjem, se pravi, da lahko enega izrazimo z drugim, vendar to za sodobno logiko ni razlog za *odpravo* razlike med univerzalnim in partitivnim, oz. eksistencialnim, ampak zgolj možnost transformacije *ob nespremenjenem smislu stavka (sodbe)*. In čeprav tudi Brentano pri taki transformaciji govori o nespremenjenosti smisla, gre vendarle za drugačen postopek - kvantiteta je tej teoriji kratko malo odveč in ne vé z njo kaj početi.

Omenjali smo že, da je pri tem prevajanju sodb logičnega kvadrata na eksistencialno obliko največja težava prav univerzalno afirmativna sodba. Težava je v tem, da je po "šolski" logiki predikat pripisan subjektu v polnem obsegu. To pa pomeni, da je "... univerzalno trdilna sodba povzemajoči izraz za množico singularnih stavkov..."⁹, se pravi, da stavek "Vsi ljudje so umrljivi" pomeni zbirko singularnih stavkov "Peter je umrljiv", "Pavel je umrljiv" itd. itd. ker pa isto lahko rečemo tudi za partikularne stavke, izgine razlika med partikularnim in univerzalnim.¹⁰ Zato je po Brentanu in Hillebrandu pravi smisel univerzalno afirmativne sodbe v "... zanikanju izjeme, torej v dvojni negaciji, od katerih ena pripada materiji, druga pa funkciji sodbe. Stavke "Vsi S so P" zanika, da je neki S, ki ni P. Kvaliteta, ki jo šolska logika pripisuje sodbi kot 'univerzalno trdilna' je torej v resnici *negativna*"¹¹.

Hillebrand povzema svoja dognanja v tem smislu, da ostane 1. od stare, šolske logike v veljavi samo razdelitev po *kvaliteti*, po kvantiteti pa ne, da sta 2. glede na *to a* in *e* negativni, *i* in *o* pa afirmativni sodbi, 3. da je kvantiteta zgolj *relativna* in ne *fundamentalna* lastnost, ki zadeva dvočlenske sodb in 4. se "... afirmacija ne nanaša na celotno materijo, negacija pa se ..." ¹² Vse to velja, glede na Hillebrandovo izrecno opozorilo, kolikor materije sodb niso *individualne*.

Hillebrand vidi razliko med univerzalnimi in singularnimi materijami sodb v naslednjem: "Sodba je tedaj singularna, kadar je njena materija individualna, tj. tedaj, ko ji ustreza le *en* sam individuum; če materiji ustreza več individuumov, potem je univerzalna. Materija pa nam ne pomeni predmet sam, ampak predmet, o katerem sodimo kot o razsojanem predmetu (in seveda tudi predstavljenem)."¹³ To je brentanovsko povedano singularna sodba, ki bi ji glede na njeno individualnost ustrezalo na mestu subjekta individualno, lastno ime. Hillebrand je razume termin "individualni pojem" preozko, zato je menil, da namesto individualnih pojmov lahko uporabimo tudi izraze kot so "to tukaj", "tam leči" itd. V sodobni predikatni logiki je to znano vsaj od Churcha, da namreč lastna imena niso samo gramatikalno lastna imena, ampak vsak izraz, ki pomeni nekaj individualnega.

Poseben problem je očitno razdelitev sodb, zlasti tako, kot jih je razdelil Kant (na univerzalne, partikularne in singularne). Hillebrandu se je zdelo - povsem upravičeno - podrejanje singularnih sodb univerzalnim nesmiselno, kar je pokazal na primeru Sokrata, zakaj kaj pomeni delni ali univerzalni obseg pojma Sokrat? J. St. Mill je označil individualne (singularne) sodbe kot tiste, katerih objekt je singularno ime. Hillebrand pa ob tem opozarja, da opredelitev ne zadostuje, "... kajti ni ime subjekt, ampak to, kar ime označuje."¹⁴ S tem opozorilom na vlogo jezika, ki ji je tu in sicer tudi dru-

⁹ Prav tam, str. 42.

¹⁰ Ta radikalna redukcija dejansko pomeni ukinitvev kvantifikacije sodb, zakaj pot navzgor verjetno ni mogoča: izpeljati namreč iz iste eksistencialne sodbe v enem primeru partikularno in v drugem pa univerzalno sodbo bi pomenilo protislovje. Vsaj v predikatnem računu to ne gre.

¹¹ F. Hillebrand: Nove teorije..., cit. izd., str. 42.

¹² Prav tam, str. 49.

¹³ Prav tam, str. 50.

¹⁴ Prav tam, str. 52.

god pripisoval Hillebrand navajanje v zmoto, je vseskozi navzoča dihotomija: jezikovna na eni in psihološka raven na drugi strani.

Na podlagi razdelitve sodb po kvaliteti (trdilnost in nikalnost) ter količini materije (ali je individualna ali ne) je razdelil Hillebrand sodbe po križanju teh dveh kriterijev na štiri tipe:

1. Afirmativne sodbe z individualno materijo;
2. Negativne sodbe z individualno materijo;
3. Afirmativne sodbe z ne-individualno materijo;
4. Negativne sodbe z ne-individualno materijo.

Ta na videz povsem drugačna razdelitev sodb od dosedanjih, pa v bistvu zajema vse štiri tipe sodb z logičnega kvadrata, če jih prevedemo iz eksistencialne forme nazaj v njihovo "gramatikalno, šolsko-logično" formo.

Podobno kot Brentano je tudi Hillebrand ugotavljal, da stara teorija obrata (konverzije) ne drži. Izhajal je iz trditve, da je pri partikularno afirmativni sodbi možen samo preprosti obrat (*conversio simplex*). To je vzbudilo sum že pri Trendelenburgu, ki je PO (okrajšava za preprosti obrat) sodbe i omejil na sodbe z akcidentalnim in ne substancialnim predikatoma. A. Lange je sploh podvomil v pravilnost takega obrata in sicer na podlagi naslednjega premisleka: če stavek "Vsi trikotniki so mnogokotniki" obrnemo per accidens v stavek "Nekateri mnogokotniki so trikotniki" dobimo s PO tega stavka očitno neresnično ali vsaj ne splošno veljavno sodbo: "Nekateri trikotniki so mnogokotniki" (nepravilno zato, ker beseda "nekateri" utegne pomeniti "... vendar ne vsi"!), če pa mislimo pri tem "... nekateri, lahko pa tudi vsi..." je gornji PO povsem pravilen.

Kolikor vem pa gre pri *i* sodbah gre tudi *conversio per accidens*, samo da v obratni smeri. Čudno, da se tega Hillebrand ni zavedal. Vprašanje, kdaj pri *i* sodbah uporabljamo enega ali drugega je seveda odvisno od našega poznavanja "materije" sodbe.

Sicer pa je Hillebrand posvetil vprašanju neposrednega sklepanja celo poglavje, v katerem je dokazoval - na podlagi idiogenetske teorije sodbe - nesmiselnost skorajda vseh tovrstnih sklepanj. Izjema je samo sklepanje po opoziciji, kjer gre za neposredno uporabo zakona o izključenem protislovju.

Za kaj gre to pri tem obratu smo sicer malo prej že videli, vendar ne gre samo zato. Če je vsebina sodbe izrazljiva s formulo S P, potem ta ni samo enakovredna formuli P S ampak je z njo dejansko identična. Ob tem se moramo spomniti, da je bistvo sodbe v sprejemanju ali zavračanju predmeta, ki ga označuje sestava S P. Obrat je torej odveč, ali še drugače, vsako tako prirejeno sodbo je mogoče obrniti preprosto. Zato po Hillebrandu sploh ne gre za pravo sklepanje, ampak za ekvivalentne izraze, zato so praktično vsa tovrstna sklepanja vsaj odvečna, če ne že napačna. Izjema je, kot smo dejali, sklepanje po opoziciji, zakaj "... sodbi z enako materijo pa z nasprotujočima si kvalitetama ne moreta biti hkrati resnični."¹⁵ Hillebrandu kot pred njim tudi Brentanu je nekako ušel v srednjeveških kompendijih (Od Teofrasta do Petra Hispanusa) utrjeni smisel sklepanja na podlagi ene premise: gre vendar za *transformacijska* pravila, ki omogočajo dokazovanje Aristotelovih silogizmov. Hillebrand ima torej toliko prav, ko govori o tem, da gre tu za drugačen izraz, se pravi za transformacijo sodb v ustrezno, za dokaz ustrezno obliko.

Hillebrandu je preostal samo še odgovor na vprašanje, ali nova teorija sodbe prinaša na področju normalnega sklepanja kakšne novosti, oziroma, ali je v luči idiogenetske teorije sodbe staro (šolsko) sklepanje še v veljavi in koliko ta teorija prinaša tudi kakšna *nova* doslej spregledana sklepanja.

¹⁵ Prav tam, str. 65. Sicer pa je to lep primer brentanovske definicije zakona o izključenem protislovju.

Sklepi na podlagi zavračanja tega "enopremisnega" sklepanja pa opozarjajo na primere, ki jih šolska logika ni obravnavala. Tako šolska logika ne obravnava primere, ko lahko logično izpeljemo na podlagi dane materije, ki je hkrati del materije druge sodbe. Hillebrand navaja primer sodbe "Nekdo je bolan", iz katere lahko veljavno sklepamo, da neki človek eksistira, da nadalje eksistira bolnik, da eksistira živo bitje itd. - Seveda so take izpeljave možne - vendar samo na nivoju konkretnih sodb. Če imamo pred očmi *formalizirano* obliko, taki sklepi niso mogoči, oz. sodijo v drugačno vrsto sklepanj (npr. v razredni račun itd.), ker tu sklepamo glede na "materijo" se pravi na dano vsebino subjekta in predikata. Na podlagi gornjega premisleka pa vendarle izpelje dva zakona neposrednega sklepanja:

"1. Vsaka afirmativna sodba ostane resnična, četudi opustimo poljubni del njene materije.

2. Vsaka negativna sodba ostane resnična, četudi obogatimo njeno materijo za poljubno številna določila."¹⁶

Četrto, zadnje poglavje svoje razprave je posvetil Hillebrand sklepanju na podlagi dveh premis, se pravi korekciji šolsko-logičnega silogističnega sklepanja. Že iz tega, kar smo doslej izvedeli o idiogenetski teoriji, je jasno, da običajnega sklepanja ne bo mogoče izvesti. Vse sodbe tega tipa je mogoče reducirati ali prevesti na brentanovsko pojmovano eksistencialno sodbo, to je "... najbolj preprosti izraz preproste sodbe. Materija in funkcija sodbe sta tu tudi na zunaj tako ločena, da ni mogoče v posameznem primeru omahovati ali negacija sodi k materiji ali funkciji sodbe."¹⁷

Tu se najprej zastavi vprašanje, kaj Hillebrandu pomeni izraz "preprosta sodba". Na koncu razprave namreč govori o "dvojni sodbi", za katero pa veljajo drugačna sklepanja kot sicer. Dvojna ali "sestavljena sodba" Brentanu in Hillebrandu ne pomeni konjunktivno povezanih sodb:

"Kaže namreč, da obstajajo sodbe, ki ne predstavljajo niti preprostega sprejemanja ali zavračanja predmeta, niti preprosto sprejemanje ali zavračanje več predmetov ... To velja za tiste primere, v katerem je predmet S sprejet, hkrati pa mu je neki P pripisan ali odrešen, kot ponazarja primer 'ta človek je zločinec', 'ona rastlina ni strupena' itd."¹⁸ Kazalni zaimek opozarja na posebno sprejemanje (torej akt sojenja) materije subjekta in šele na to tudi na sprejemanje ali odklanjanje pripadnosti predikata. K temu vprašanju se bomo vrnili še na koncu pregleda Hillebrandove razprave. Tu velja opozoriti, da gre pri "dvojnih" sodbah očitno za *individualne* sodbe, kar nakazujeta oba Hillebrandova primera (uporaba kazalnega zaimka v smislu lastnega imena!), sicer pa obravnava Hillebrand kategorične sodbe z logičnega kvadrata (tako imenovane kategorične sodbe) v smislu *preprostih* sodb, tj. v smislu šolsko univerzalnih in partikularnih sodb (*a, e, i* in *o*), ko gre za enotno ali enkratno sprejemanje ali zavračanje predmeta, ki ga označuje povezava S P.

Pri predstavitvi svojega sistema sklepanja uveljavlja Hillebrand svojevrstno formalizacijo. Znak "+" mu pomeni afirmativno kvaliteto ("je"), znak "-" pa mu pomeni negativno kvaliteto ("ni"). Pozitivni pojmi, tj. pojmi s pozitivno vsebino so predstavljeni z velikimi črkami, negativni pa z malimi latinskimi črkami. Tako npr. "s" pomeni "ne-S", ali drugače rečeno "s" je kontradikcija od "S". Prevodi sodb *a, e, i* in *o* se torej v tem "formaliziranem" jeziku glasijo takole:

"Sodbi *a*, 'Vsi S so P' ustreza torej formula 'S p -', tj. 'S-a, ki je ne-P, ni' (zanikanje izjeme - op. FJ); sodbi *i* 'Neki S je P' ustreza formula 'S P +', tj. 'Je neki P, ki je S'; sodbi

¹⁶ Prav tam, str. 69.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Prav tam, str. 96.

e, 'Noben S ni P' ustreza formula 'S P -', tj. 'Ni nobenega P, ki bi bil S'; končno sodbi *o* 'Neki S ni P' ustreza formula 'S p +', tj. 'Je neki S, ki je ne-P'.¹⁹ S in P ali A in B pomenita oznako materije (tj. sestavljenega predmeta).

Po tej določitvi, na katero se je treba pač navaditi, kot na vsako drugo, je navedel dva "samorazvidna" neposredna sklepa, ki verjetno pomenita tisti formi, na katere je mogoče speljati vsa druga sklepanja. Sicer pa najprej uredimo formule iz prejšnjega citata:

<i>a</i> = Vsi S so P	S p -	S-a, ki je ne-P, ni.
<i>i</i> = Neki S je P	S P +	Je P, ki je S
<i>e</i> = Noben S ni P	S P -	Ni P-a, ki bi bil S
<i>o</i> = Neki S ni P	S p +	Je S, ki je ne-P

Dve prej omenjeni neposredni sklepanji pa sta:

"Gre za sklep s tremi *termini*, od katerih sta *dva* drug drugemu kontradiktorno nasprotna, namreč:

$$\begin{array}{l}
 A B - \\
 \underline{A} + \dots\dots\dots \alpha \\
 A b +^{20}
 \end{array}$$

Sklep menda ne potrebuje dokaza, ker temelji na zakonu o izključeni tretji možnosti: če je namreč dan neki A, A B pa ne, potem mora nujno biti nek A, ki je ne-B (torej b). Sicer pa ga je treba ponoviti v razviti obliki:

Ni nobenega B, ki bi bil A
 A je; torej
 Je A, ki je ne-B.

Hillebrand pripomni, da se na veljavnosti tega sklepanja nič ne spremeni, če nadomestimo v prvi premisi b z B, v sklepu pa B z b-jem. Ali:

$$\begin{array}{l}
 A b - \\
 \underline{A} + \dots\dots\dots \beta \\
 A B +
 \end{array}$$

V tem primeru je prva sodba po šolski logiki seveda afirmativno univerzalna, se pravi da je v njej zanikana izjemnost (A-ja, ki je ne-B, ni), druga premisa pravi, da A je, sklep je torej "Je B, ki je A".

Če zdaj iz tega Hillebrandove "samorazvidnega" sklepanja preidemo na običajni silogistični zapis, bi lahko zapisali takole:

Noben A ni B (S e P)
A je
 Je A, ki je ne-B.

Očitno gre za sklepanje po modusu tolens, vendar ni silogistično sklepanje. Modus tollens dejansko sloni na *tertium non datur*, kar pa z današnjega vidika verjetno ni posebej pomembno.

Hillebrand uvede še en "samorazvidni" sklep:

$$\begin{array}{l}
 A B - \\
 \underline{A b -} \\
 A - ,
 \end{array}$$

ki ga lahko razločimo takole:

¹⁹ Prav tam str. 70.
²⁰ Prav tam.

Ni nobenega B, ki bi bil A
 A-ja, ki bi bil ne-B, ni; torej
 A-ja ni.

Ali drugače: če A ni niti B niti ne-B, potem ga ni, kajti mora biti - če eksistira to ali ono. Ker pa ni niti to ali ono, sledi nujno, da A-ja ni, da ne eksistira. Tudi to ni silogistično sklepanje, ampak je bolj podobno enemu izmed stavčnih zakonov ($(p \rightarrow q) \wedge (p \rightarrow \neg q) \rightarrow \neg p$) ali; stavek, iz katerega lahko izpelješ protislovje, je neresničen. Na podlagi teh dveh v bistvu nesilogističnih sklepanj lahko Hillebrand izjavi, da lahko izpelje vsa sklepanja veljavnih silogizmov, pa tudi "... precejšnje število doslej še neupoštevanih form sklepanja."²¹

Sicer si pa tudi tu lahko pomagamo s silogistiko, saj je prva premisa očitno premisa *e* ($S e P$), druga je po Hillebrandovi navedbi v bistvu sodba *a*, torej ($S a P$). Če postavimo vso zadevo v prvo figuro, dobimo znani modus *celarent*, čeprav sklep ni čisto v skladu z Hillebrandovim sklepom.

V tem sistemu seveda tudi ni nobene razdelitve na figure, ki so logično nebitvene - pomisliti moramo, da gre pri Hillebrandovih *sodbah* za razsojanje o predmeti povezave med S in P, pri čemer je položaj enega ali drugega elementa nebitven.

Nadalje je pomembno, da imajo tako nastala sklepanja lahko po štiri termine, ki nastanejo s substitucijo subjekta. Iz obeh prej navedenih form je nato Hillebrand izpeljal s pomočjo substitucije A-ja s S M in namesto B-ja P. Tako spremenimo prvo formo α v

$$\begin{array}{l} S M P - \\ \underline{S M} + \\ S M p + \end{array}$$

Kaj pravzaprav pomeni substitucija S M? Hillebrand pravi takole: "Prvi korak dedukcije je v tem, da zamenjamo A s sestavljeno materijo, kar je očitno dovoljeno."²² Ta silogizem ima torej res štiri termine, od katerih pa je eden negacija drugega, torej A, M, P in p (ali ne-P). Vprašanje je, ali gre zares za štiri termine. Sam vidim v tem dejansko le tri termine, ker protislovna si termina (P in p) vendarle nista različna termina ampak tvorita pravzaprav v svojem pomenu univerzum pojma (unijo nekega razreda z njegovim komplementom).

V tehničnem nadaljevanju je s svojo teorijo poskušal Hillebrand dokazati, kako ta teorija zaobsega vse *veljavne* (19 po številu) silogizme. Za neveljavne pa je štel glede na lastni dedukcijski postopek tele moduse silogizma: *darapti*, *felapton*, *hamalip* in *fesapo*.

Celotni dedukcijski postopek pri dvočlenskem sklepanju temelji

"1. na obeh stavkih, kjer vključuje afirmacija ene materije afirmacijo vsakega njenega dela, in kjer negacija materije vključuje negacijo vsakega njenega dela;

2. na obeh sklepanjih

$$\begin{array}{ll} A B - & A B - \\ \underline{A} + & \underline{A b} - \\ A b + & A -, \end{array} \text{"23}$$

Prvi sklep temeljni na načelu izključenega protislovja, druga pa na izključni tretji možnosti. Mimogrede: Hillebrand se sploh ne sprašuje, kako utemeljiti ta dva logična zakona, ker sta mu *evidentna* in torej na potrebujeta nobenega posebnega dokaza ter sta mu "... pravi in edini izvor, iz katerega izvirajo vsi silogizmi."²⁴ S tem pa je tudi

²¹ Prav tam, str. 72.

²² Prav tam str. 73.

²³ Prav tam, str. 81.

²⁴ Prav tam.

zavrjnena teorija, po kateri je temelj deduktivnega sklepanja izkušnja, kot je trdil angleški logik Alexander Bain, s katerim je polemiziral tudi sam Brentano. Obe načeli sta po Hillebrandu analitični in ju morata za spoznanjski princip priznati tako empiristična kot tudi aprioristična smer.²⁵

Po Brentanu in Hillebrandu je nova teorija predvsem v tem, da je prepovedno pravilo, imenovano *quaternio terminorum* povzdignjeno v *zapovedno pravilo*. - Vendar je vprašanje, če to res drži. Pri *quatermino terminorum* kot silogistični napaki gre za to, da je srednji termin M v bistvu sinonimni izraz, ki v eni premisi pomeni nekaj drugega kot v drugi. Če pa sprejmemo predpostavko, da sta P in ne-P dva med seboj različna termina -kar se mi ne zdi potrebno, ker gre v obeh primerih za isto vsebino, čeprav enkrat v afirmativnem, drugič v negativnem smislu, potem seveda gre za štiri termine, četudi gre v vsakem primeru samo za kontradiktorne termine. Tako pojmovanje terminov je zagovarjal tudi George Boole, na katerega se sicer Hillebrand tudi sklicuje. Nikjer pa ne Brentano ne Hillebrand ne omenjata napake, ki bi temeljila na *sinonimnosti* obeh terminov, za katera gre. V tem smislu gre tudi za obrat pravila *ex mere negativis nil sequitur* v pravilo *ex mere affirmativis nil sequitur*, kar je seveda posledica eksistencializacije a sodbe v sodbo zanikanja izjeme. S tega vidika so seveda tudi obrat in druga transformacijska pravila popolnoma odveč.

Lahko bi torej rekli, da v primeru logike Brentano-Hillebrand ne gre za prenovitev silogistične teorije, ampak delno za simplifikacijo nekaterih postopkov, delno pa za uporabo predikatno in stavčno logičnih zakonov, katerih logične različnosti pa se nista zavedala ne Brentano ne Hillebrand.

Poseben primer pa so "sestavljene sodbe", ki jih Hillebrand pojmuje v bistvu kot individualne, singularne sodbe, kjer je v subjektu bodisi s kazalnim zaimkom, lastnim imenom ali kako drugače nakazano, da gre za pravo individualno sodbo. V sodbi npr. "Ta človek je zločinec" ali "Ta rastlina ni strupena" kaže "... kazalni zaimek, da je subjektna materija afirmirana, priznana, ... izraz 'ta rastlina' vključuje prav zase vzeto če priznavanje (t.j. sodba). Med deli teh dveh sodb pa ni vzajemnega ampak samo *enostrianska* razločenost.

S tem ugotavlja skorajda v modernem smislu, da so individualne sodbe drugačne od "navadnih, preprostih" sodb in da je njihova "logika" drugačna od prej navedene. Vendar dvojne sodbe po Hillebrandovem mnenju niso vedno kot take razpoznavne. Z njimi imamo opravka, kadar je 1. subjekt stavka osebni zaimek ali vsebuje povratno osebni zaimek; 2. kadar je subjekt demonstrativni izraz, tj. kazalni zaimek, kazalni adverb (tu, tukaj, tam itd.); 3. kadar je subjekt lastno ime (Aristotel je bil prvi logik)²⁶.

Torej gre res v vseh navedenih primerih za individualne sodbe. Hillebrand poskuša tudi njih prevesti na silogistične forme, in sicer kot posebni primer univerzalno afirmativne sodbe.

Za zaključek naj povzamem nekatere vidike te razprave in s tem tudi bren-tanovske logike, ne glede na to, da bo povzetek ponovil nekatere že v tesktu naznačene vsebinske plati.

1. Za Brentanovo (Hillebrandovo) reformirano logiko je vsekakor najpomembnejše *drugačno* pojmovanje sodbe, kot smo ga bili navajeni doslej. Sodba je v priznavanju ali zavračanju sestavljenega predmeta, ki ga ponazarjata S in P. Lahko bi rekli "fenomenološko", saj je tu sodba mišljena "doživljajsko". Analiza pokaže, da je sodba sicer sestavljena iz predstav v Brentanovem smislu, vendar samo kot njihovo

²⁵ Prim. prav tam, str. 82.

²⁶ Prim. prav tam, str. 97-98.

priznavanje ali zavračanje. To pa nadalje pomeni, da v kategoričnih predikatnih sodbah (v Brentanovi in Hillebrandovi izvedbi) ne gre za *pripadnost* ali *odrečenost* predikata subjektu, ampak je zavržen ali sprejet skupni predmet S P. N.pr. V sodbi "Nekateri ljudje so bolni" je tak skupni predmet "bolni ljudje", v sodbi "Vsi psi lajajo" je tak predmet "lajajoči psi" itd.

Iz take analize sodbe sledi tudi drugačen vidik njihove klasifikacije.

2. Iz tega koncepta izhaja tudi prenova sklepanja in redukcija sodb iz logičnega kvadrata na povsem nove, lahko bi rekel, doslej v logiki neznane oblike. Najbolj drzna se zdi vsekakor odprava univerzalno afirmativne sodbe tipa "Vsi S so P" in postavitev nove forme v obliki "Ni S-a, ki bi bili ne-P", kar po Jevonsu (ki ga Hillebrand seveda navaja) pomeni *zanikanje izjeme*. To je primer brentanovske eksistencialne sodbe, ki je glede na to, da ne uporablja nobenega kvantifikatorja, ne sestavljajo njenega subjekta besede, ki označujejo individualnost (zato so te sodbe s tega vidika "preproste"), v bistvu *nedoločna* sodba²⁷. S stališča moderne logike gre za ekvivalentnost obeh oblik, ki ne spreminja njihovih logičnih lastnosti.

3. Glede na to, da tvorita S in P *skupni* predmet, pozicija, mesto, ki ga v stavku zavzemata, ni več pomembno. Torej odpade potreba po figurah, tj. razlikovanje po figurah, ki je za klasični silogizem bistven, prav tako pa odpadejo tudi transformacijska pravila, ki jim Brentano in Hillebrand pravita "neposredna sklepanja", pri čemer ostane v veljavi samo sklepanje po opoziciji, se pravi po kontradikciji (med *a* in *o*, ter *e* in *i* stavki).

4. Značilnost Hillebrandove logike je njena preizkušnja s klasično teorijo kategoričnega silogizma, pri čemer so sicer obljubljeni nova, doslej nepoznana sklepanja, vendar pa je o teh novostih v tej razpravi napisanega bolj malo. Tradicionalna teorija silogizma je predstavljena predvsem v obliki, ki ji jo je dal J. St. Mill v svoji logiki, avtor pa tudi (kot pred njim že Brentano) polemizira z Sigwartom, Lotzejem pa tudi z Millom o posameznih problemih, ki pa zadevajo predvsem psihološki značaj sodbe oziroma sojenja.

Vsi modusi tradicionalnega silogizma so smiselno reducirani na eno izmed oblik, ki jih je označil z α ali β , ob pogoju, da se pri vsaki izmed teh dveh pojavlja določen termin hkrati s svojo negacijo (se pravi P in ne-P), kar je *conditio sine qua non* veljavnosti te vrste sklepanja.

Za vse vrste takega sklepanja veljata za aksioma, samorazvidni načeli zakon izključenega protislovja in zakon izključene tretje možnosti. Z vidika te teorije so nekateri v tradicionalni logiki veljavni modusi tu ob svojo veljavo.

4. Kar zadeva obeh formul α in β je mogoče slednjo preveriti stavčno logično (kar smo v tekstu tudi storili), pri formuli α pa je stvar nekoliko bolj zapletena. To vsekakor na prvi pogled *ni* silogistično sklepanje in mu tudi ni mogoče poiskati stavčno logičnega ekvivalenta. V formuli α se kot prva premisa pojavi namreč premise tipa e "Noben S ni P" oziroma v Hillebrandovem zapisu S P - (Ni nobenega P, ki bi bil S), kot druga se pojavi asertirani S, S + (A je, eksistira), sklep pa je presenetljiv: Je S, ki je n-p ali S p +, kar po transformaciji preide v običajno silogistično formo: Nekateri S niso P. Ali sta si formi o in S p + res ekvivalentni? Da, če uporabim ekvipolenco, dobim namreč "Nekateri S so ne-P" tj. "Eksistira vsaj en S, ki je ne-P". Torej je Hillebrandov sklep pravilen. Vendar kaj dela pri tem druga premisa A? Ta je seveda v skladu z brentanovskim pojmovanjem sodbe. Še tole: sklep iz prve premise je mogoče dobiti po transformaciji sodbe e v o , v tej pa izpeljemo ekvipolenco. To je vse. Potrjevanje A-ja s stališča

²⁷ Kot vemo, nedoločna sodbo predstavljamo v moderni logiki kot eksistencialni stavek $(\exists x)I(x) \dots$

tradicionalne silogistične teorije ni potrebno, s stališča brentanovske, ki transformacij ni priznaval, pa seveda je.

Pravzaprav Hillebrandova logika vendarle nekako "kocketira" s silogistiko, čeprav jo pojmuje po svoje in tudi po svoje reformira. Gre torej vendarle za posebno uporabo tradicionalne silogistike, ki je brentanovsko preformulirana.

5. Kar zadeva *novih* sklepanj gre predvsem za deduciranje iz pomena nekega termina. Ta dedukcija ni apodiktična, ampak semantično empirična, tj. iz dane vsebine pojma izvajamo njene dodatne pojme (iz pojma "Konj je bolan" sledi, da konj eksistira, da eksistirajo živa bitja itd.). To je v bistvu izvedba obeh že omenjenih in navedenih Hillebrandovih metateoremov: "1. Vsaka afirmativna sodba ostane resnična, četudi opustimo poljubni del njene materije. 2. Vsaka negativna sodba ostane resnična, četudi obogatimo njeno materijo za poljubno številna določila." Oba teorema pomenita poljubno razširitev oz. omejitev vsebine subjekta. Vendar je rezultat z deduktivističnega pomena minimalen. Še več, formalno logično se ga sploh ne dá postaviti, ker je vezan na konkretne pojme konkretne sodbe.

Ocena Brentano-Hillebrandove reformistične logike bi se - s stališča današnjega logiškega vidika - torej glasila takole: Logiko, ki sta jo imela pred očmi Brentano in njegov učenec F. Hillebrand je bila tradicionalna logika, kakor se je formiral zlasti v 19. stoletju pri logikih, kot so Sigwart, Lotze in predvsem J. St. Mill. Poudariti je treba, da se ta logika v svojem silogističnem delu močno razlikuje od genuine Aristotelove logike, ki je bila zamišljena kot logični račun štirih tipov stavkov, kot je to pokazal Łukasiewicz v svojem znanem delu.²⁸ S formalnega stališča ne gre za *reformo* logike ampak za njeno *preureditev*: rezultati pa so primerljivi z onimi, ki jih sicer daje tradicionalna silogistika s svojim nerazumevanjem *logičnega kot logičnega* vred.

Pomemben je predvsem premislek o sodbi, ki ga sodobna logika ne pozna, ker abstrahira od sodbe in psihološkem pomenu. Lahko bi rekli, da sodi to poglavje v *filozofijo logike*, kot teorije, ki naj pojasni, s čim logika pravzaprav kalkulira. Toliko o "reformirani logiki".

Preostane še pregled in poskus ocene Brentanovega dela **Nauk o pravih sodbah**. Najprej je treba povedati, da *Lehre vom richtigen Urteil* (1956) ni originalna Brentanova knjiga. Nastala je na podlagi njegovih predavanj, se pravi študentskih in njegovih zapiskov s predavanj. Po pričevanjih Frančiške Hillebrand, ki je knjigo sestavila, obstaja več tako imenovanih "Logikkolleg" in sicer prvi z letnico 1877, drugo z letnika 78/79 in zadnje, ki ni datirano, je pa iz druge polovice osemdesetih let, verjetno letnik 85/86. Tega zadnjega je urednica tudi imela za osnovo knjige. V njeno celoto je F. Hillebrand- Mayer vključila razpravo o logiki svojega moža F. Hillebranda, nadalje nekatere dele knjige Martyjevega učenca Alfreda Kastila ("Die Philosophie Franz Brentano"²⁹, 1951), pa še številne objavljene in neobjavljene Brentanove tekste in predavanja.³⁰

Ob sem tem se seveda zastavlja vprašanje originalnosti, pa tudi avtentičnosti tega dela, ki vendarle nosi njegovo ime. To je po vsej priliki tudi razlog za pripravo nove izdaje njegove logike, ki je v rokah znanega logika in raziskovalca Brentanove logike Petra Simonsa. Ta se je menda odločil za tekstno kritično izdajo "Logikkolleg" iz osemdesetih let. Verjetno se danes s tako kompilacijo ne bi strinjali, čeprav po vsej verjetnosti v njej ni nič takega, kar bi bilo v nasprotju z Brentanovimi intencijami,

²⁸ J. Łukasiewicz: *Aristotle's Syllogistic from the Standpoint of Modern Formal Logic*, druga, razširjena izdaja, Oxford 1957.

²⁹ Ta knjiga, ki jo je posthumno izdala Franciska Hillebrand, je avtentičen prikaz Brentanove filozofije - po njegovih predavanjih in knjigah.

³⁰ O tem piše urednica v uvodni opombi knjige. Glej *Die Lehre vom richtigen Urteil*, 1956, str. 309.

vendar drži očitek, da gre za kompilacijo Brentanove filozofije s filozofijo njegovih učencev.

Knjiga ima najprej uvodni del, kjer govori o temeljnih določilih logike, 1. del nosi naslov **O mislih in njihovem jezikovnem izrazu**. Ta del je za teorijo jezika najbolj zanimiv in si ga bomo pozneje ogledali malo bolj podrobno; 2. del **O neposrednem spoznanju** je brentanovska spoznavna teorija, ki temelji na empirizmu, se dotika Kantove filozofije ter obravnava vprašanja odnosa med evidenco in resnico (gre seveda za klasično teorijo resnice); 3. del govori **O posrednem spoznanju** ter skoraj v celoti prinaša Hillebrandovo razpravo o novi teoriji kategoričnega sklepanja, ki jo že poznamo; 4. del **O verjetnosti** obravnava z Brentanovega psihološkega stališča verjetnost kot psihološko dejstvo in Laplacovo in Bernoullijevo teorijo.

Kar zadeva logiške in spoznavno teoretskega dela se knjiga prekriva z delom **Psihologija z empiričnega vidika**, zato je za nas najbolj zanimiv Brentanov odnos do jezika, kjer gre za nekaj novih poudarkov in teoretskih zametkov, ki zaslužijo vso pozornost. Gre torej za I. del, ki je razdeljen na štiri poglavja s številnimi razdelki.

Če v prvem poglavju (razdeljeno je na šest razdelkov), ki govori o splošni teoriji psihičnih fenomenov ter njihovem jezikovnem izrazu, uvede razliko med različnimi teorijami o odnosu med jezikom in psihičnimi fenomeni. Najprej zavrne mehanistično teorijo, po kateri naj bi bil ta odnos nujen in čisto mehaničen rezultat mišljenja. To mnenje je med drugim zagovarja tudi A.V. Humboldt in W.v. Wundt. Po Brentanovem pravilnem mnenju, pa med jezikom in mišljenjem ni notranje sorodnosti: "če bi jezik in misel notranje sovpadala, potem ni nobenega razloga za toliko številno jezikov, ko pa človeško mišljenje bistveno teče na enak način."³¹ Druga skrajnost je teorija, da tečeta jezik in misel *paralelno*, kar izhaja iz namena jezika kot sporočilnega sredstva. Po Brentanu pa bi ta teorija veljala, če bi bil jezik *zgolj* sredstvo za sporočanje in če bi "... za vsako misel bil na razpolago en in en sam znak"³², pri čemer naj bi imel seveda vsak znak svoj edini pomen. Ta ideal seveda ni dosegljiv, ker je jezik nepopolno sredstvo: "V resnici je jezik zaradi svoje nenačrtosti in okornosti in zaradi množice vidikov, ki jim mora služiti zelo nepopoln in nezadosten posnetek misli in njihovih zvez. Zato ni mogoče logike zgraditi na gramatiki."³³

Po Brentanu je tako edina realna teorija jezika teorija *asociacijskih zvez* med mislijo in jezikovnimi izrazi. Ti pa imajo svoje dobre in svoje slabe posledice za samo mišljenje. Dobro naj bi bile te: a) asociirane besede so razlikovalni znaki za pojme in preprečujejo njihovo zamenjavo. b) jezik pomaga mišljenju pri spominu. Glavno sredstvo mnemotehnike je povezava s čutnimi znaki. Jezik je po svojem bistvu takšno mnemotehnično sredstvo; in končno c) "... zahteva jezik tudi ... po svojem načinu mišljenja, kot ga zahteva znakovni sistem matematikov za računanje, ko npr. zapleten izraz, ki se pri računanju pogosto ponavlja, nadomestijo z enim samim simbolom. Matematik misli na označeno samo v smislu tega, kar znak označuje in prihrani razmišljanje o celotnem zapletenem izrazu."³⁴

Na drugi strani so tudi škodljivi vplivi jezika na mišljenje. Tudi ob teh se velja zamisliti, čeprav jih je začel naštevati navsezadnje že Aristotel. Najprej gre za *homonimijo* ali *ekvivokacijo*, nadalje za *sinonimijo* - pomena teh izrazov in z njimi povezanih "napak" menda ni treba razlagati. Samo toliko: na ekvivokaciji sloni večina sofizmov,

³¹ Franz Brentano: *Die Lehre vom richtigen Urteil*, 1951, str. 25.

³² Prav tam, str. 26.

³³ Prav tam, str. 26. Tekst ni neposredno Brentanov, ampak kot je opombi zapisano, Hillebrandov - vendar popolnoma ustreza Brentanovi misli.

³⁴ Prav tam, str. 27. Tu sporočena ideja je v bistvu iznajdba moderne logike in njenega "umetnega jezika", ki ga je sicer Brentano, kot smo videli, zavračal.

pa tudi v ontologiji največjih filozofov jih najdemo. Rešena jih je samo matematika zaradi svojega umetnega ali kot pravi Brentano, simbolnega jezika. Sinonimnost kot napaka se pojavlja v filozofiji večinoma pri izredno zapletenih in visoko abstraktnih pojmi (npr. mesto in kraj).

Tretja vrsta škodljivih vplivov jezika na mišljenje so nejasni izrazi. Mnogim pojmom manjkajo ustrezni izrazi. Tu Hillebrand (tekst, ki govori o tem, je namreč njegov) navaja termin "specifična teža", ki ga je mogoče najti sam v fizikalnem terminološkem slovarju, ni pa ime v običajnem smislu.

Vse to govori v prid Leibnizovega poskusa *characteristicae universalis*³⁵ Logika je torej v tej zvezi tudi za Brentana in njegovo šolo pomembna, da odstrani te ovire. Temu je treba dodati še en tehten razlog za logično raziskovanje jezika: "Ker je jezik izraz mišljenja, se v njem mišljenje zrcali ... in ker so ... jeziki ljudi med seboj različni ... prevajamo zato misli iz enega jezika v drugega, vendar imata oba nekaj skupnega, kar zahteva sama narava mišljenja, in v teh splošnih znakih spoznavamo posnetek misli."³⁶ Logika se prav zato ukvarja z jezikom in ne z mišljenjem. - Treba je reči, da to zveni sila sodobno in da bi bilo težko tem mislim kakorkoli ugovarjati. Zdi se, da psihologizma na področju logike Brentanu in njegovi šoli ni mogoče očitati. Občutiti je veliko bližino Russella in nemara celo Wittgensteina. Misel o logiki, ki je analiza jezika, je misel Dunajskega krožka in je po vsem videzu že nekako "visela" v zraku.

V nadaljevanju gre za kratek povzetek teorije o treh temeljnih razredih psihičnih fenomenov, ki smo si jo že ogledali, temu pa sledi izredno pomembno poglavje **O fikcijah jezika**, ki sloni na delno že objavljenih tekstih. Prva misel, iz katere sledi vse drugo je tale: "Jezik ima na splošno cilj, da izraža naše psihične fenomene, naše predstave, sodbe, čustva in voljne odločitve."³⁷ So pa jezikovni izrazi, ki ustrezajo izključno predstavam in so izrazi, ki ne ustrezajo nobenemu psihičnemu pojavu. Skratka, najprej gre za imena kot zaključene izraze predstav (človek, hiša itd.) Te besede so *kategorematične* ali kako predlaga Brentano *avtosemantične* besede, ker samo te popolnoma označujejo kateri koli psihični fenomen. Besede, ki nimajo samostojnega pomena in torej niso zaključeni izraz nobenega psihičnega pojava, so *synkategorematične* ali *synsemantične* besede. Ta razdelitev je seveda znana, vendar iz nje izpelje Brentano v zvezi s svojim naukom o razdelitvi psihičnih fenomenov nekaj posebnih sklepov. "Predstavljati pomeni vedno *nekaj* si predstavljati. In s pomenom predstave, mora biti tudi pomen tega 'nekaj' enotnega. *Ni pa nobenega rodovnega pojma, ki bi bil skupen stvari in ne-stvari.* Če torej ta nekaj pomeni enkrat stvar, ne more pomeniti drugič nestvar. Vse psihično se torej nanaša na stvari."³⁸ Nastane pa problem, kaj je s stvarmi, do katerih imamo psihični odnos, vendar pa jih v mnogih primerih sploh ni. V tem primeru pravimo, da so to objekti. Opozoriti je treba tukaj, da pomožni glagol "je" ne pomeni hkrati tudi "eksistence", kot npr. v stavku "Kentaver je pol človek pol konj", kjer "je" ne pomeni eksistence ampak samo pripadnost določenih lastnosti določenemu objektu. "Če sodim: 'Kentaver ne eksistira', to pomeni, da je objekt kentaver, vsebina sodbe pa, da kentavra ni ali pa, če hočete neeksistenca kentavra."³⁹ To pa seveda ne pomeni eksis-

³⁵ Ne morem si kaj, da na tem mestu ne bi navedel uredniščne opombe v zvezi z Leibnizovo tezo: "V največjem času so posebej logiki (Couturat, Russell, Whitehead, Hilbert, Schlick, Waismann, Kraft, Carnap, Wittgenstein in drugi) z gradnjo novega, iz matematike sposojenega jezika, namreč z uvajanjem simbolov in simbolnih povezav, poskušali osvoboditi logiko izvorov napak. Treba pa je ugotoviti, da je bil Brentano prvi, ki je reformo logike napovedal tako, da je z vsem poudarkom pokazal, kako pomembno je pojasnjevanje odnosov med jezikom in mišljenjem."

³⁶ Prav tam, str. 31.

³⁷ Prav tam, str. 35.

³⁸ Prav tam, str. 38.

³⁹ Prav tak str. 38-39.

stenco "neeksistence kentavra". Ta razmislek je vodil Brentana v misel, da gre poleg besed, ki se nanašajo na predstave tudi za besede kot *fikcije*, ali drugače rečeno, gre za besede s *fiktivnim* pomenom. Torej po Brentanu ne moremo postaviti kot objekt eksistenco ali neeksistenco kentavra, ampak samo sprejemanje ali zanikanje kentavra. "In tako velja na splošno, da nič razen stvari, ki skupaj sodijo v isti pojem realnega, ne predstavlja za psihične odnose objekt."⁴⁰ To je nemara najpomembnejše mesto tega dela razprave, saj pove natanko to, da se predstave nanašajo izključno na stvari, pojmovane kot realije. To je mesto, ki je izhodišče za tako imenovani *reizem*, ko je to smer imenoval Kotarbinski, ali *konkretizem*, kot je to imenoval Masaryk. Tudi univerzalije ali splošni pojmi dokazujejo, da gre za fikcije, "... če z njimi ne nameravam označiti niti pojmovnega mišljenja, niti katero koli stvar."⁴¹ V tem smislu se giblje logika, ki sloni na jeziku, kot je Brentano sam ugotovil, na fikcijah, računa z njimi, bi rekli danes, vendar to nima zanjo kakih usodni posledic. Tako sodijo med fikcije jezika tudi deli, ki jih razlikujemo znotraj neke stvari (barva, oblika itd.): "Rdečina ni na rdeči stvari kot pero na ptici"⁴² pravi Brentano in ima pri tem v mislih umetne delitve. Vse to so zanj "psevdoobjekti", kamor sodijo tudi tako imenovani pojmovni obsegi. Jezik nam torej sugerira fiktivne objekte: "... vara nas, da imamo pred seboj tam, kjer imamo samo gole besede, miselne predmete."⁴³ Seveda pa se teh fikcij ne moremo znebiti, saj bi sicer postal jezik nekaj nemogočega. *Pravo ime je vedno vezano na predstavo kot psihični fenomen. Zakaj "... vsi naši pojmi izhajajo iz naziranja (iz zunanjega ali notranjega zaznavanja). Dejansko pojmi biti, nebiti, nujnosti, možnosti, da celo pojem lepega, velike itd. ne izvirajo iz nikakršnega naziranja, vendar le zato, ker takih pojmov sploh ni in ustrezni samostalniki niso prava imena. ... tako sodi očitno k najbolj perečim nalogam logike, pojasniti odnos med govorom in jezikom in vedno znova opozarjati na nevarnosti, ki prežijo na tistega, ki predpostavlja strogo odvisnost enega od drugega.*"⁴⁴

Glede na povedano je ime jezikovni izraz za predstavo. Za pojme veljajo samo tista imena, ki jim lahko sledimo v naziranje (notranje ali zunanje). Vse drugo so psevdoimena s psevdoobjekti. Logika ima nalogo razločevati med tema dvema razredoma. Program, ki je dejansko, kot je zapisala urednica F. Hillebrand, program, ki je primerljiv s programom Dunajskega krožka ali celo samega Wittgensteina. Vprašanje, ki se vsiljuje samo, pa je, ali ni kriterij imenskosti in pojmovnosti preozek, in ali ni le preveč humovski? Saj se izkaže, da sodi večina imen, ki jih uporablja filozofija, pa tudi znanost, med psevdoimena. Logika ima pred psihologijo torej to prednost, da se ukvarja samo z jezikovnimi izrazi, ne pa tudi z njihovimi psihičnimi vsebinami. In to je za logiko tudi odločilnega pomena - tudi v primeru Brentanove filozofije.

40 Prav tam, str. 40.

41 Prav tak, str. 41.

42 Prav tak, str. 44-45.

43 Prav tam.

44 Prav tam, str. 46.

Ob tem stavku je urednica zapisala zelo pomembno opombo, ki kaže na njeno prepričanje, da je tudi v tem pogledu Brentano bil pred neopozitivisti. Zato jo velja navesti v celoti: "Ta Brentanov nauk o funkcijah jezika ima kar moči velik pomen. Z njim je namreč ne samo nakazana logična analiza jezika, za katero si logistiki in neopozitivisti jemljejo vse zasluge, ampak tudi daljnosežno podprta. ... Iz Brentanovih izvajanj sledi, da je bil prvi, ki je spoznal nujnost natančne jezikovne analize. A. Marty je šel na to področje prav na njegovo spodbudo. Brentano pa ni šel samo naprej od Martyja, ampak v določenem smislu tudi dlje kot neopozitivisti in sicer s tem, da je postavil jasno načelo. Predstavljuje so samo stvari, tj. realije. Prava imena so jezikovni izrazi za stvari, ki so lahko enostavne ali sestavljene iz več stvari (kolektiv, kontinuum). Samo pravi imenom ustrezajo pojmi, njihov izvor mora tičati v naziranju, ki je vzeto iz zunanjega ali notranjega zaznavanja. Zelo pogosto pa so imena zgolj sopomenska ali se pretvarjajo, kot da so stvari, vendar gre v resnici za fikcije in je z njimi mišljeno nekaj povsem drugega."

In kakšno vlogo imajo synsemantične besede? O tem v obravnavanem Brentanovem delu ni dosti rečenega. Vsekakor niso izrazi psihičnih fenomenov, ampak sodijo zgolj na jezikovno področje. Tako kot psevdoimena jih uporabljamo v jeziku kot uporabljajo matematiki simbole - torej imajo pri sporočanju pozitivno vlogo. S tem pa prehaja razprava na obravnavanje jezikovnega izraza predstav, tj. na *imena*.

Za avtosemantična imena velja, da imajo trojno funkcijo: 1. imena se nanašajo na predstavniki akt, zato imena nekaj sporočajo; 2. imena se nanašajo na vsebino predstave, "... s čimer je mišljeno, da ime nekaj pomeni, da kaže na pojem"⁴⁵; in 3. ime se nanaša na predmete, ki kolikor je le mogoče ustrezajo predstavam. Ime torej imenuje predmet. "Imenovati" in "pomeniti" je dvojce.

Logika pri Brentanu in njegovi šoli sicer ni prenovitev Aristotelove in sholastične silogistike, kot so avtorji mislili, ampak je uvod v fenomenološko logiko, ki je izhajala iz psihološko pojmovane sodbe in tu odkrivala s fenomenološko analizo njene dimenzije, ki se seveda razlikujejo od smeri, ki jo je ubrala logika znotraj neopozitivističnega gibanja.

(nadaljevanje sledi).

⁴⁵ Prav tam, str. 47.